

КАРАНТИННА ІСТОРІЯ З ДЕТЕКТИВОМ

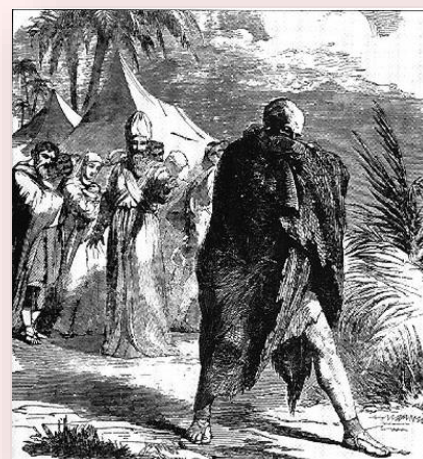
Коронавірусна пандемія зацікавила людей темою глобальних епідемій. А як було раніше? Які хвороби «обдаровували» землян епідемією? Які методи застосовували в давні часи лікарі в боротьбі з цим лихом, чи допоможе нам досвід предків в боротьбі з сучасними хворобами?

*Михаель Вольгемут
«Танок Смерті»*

Мабуть, одною з найдавніших та поширеніших у світі хвороб була загадкова проказа або лерпа, недуга, що оповита туманом легенд і страхів. Проказа згадується в Біблії в Старому Заповіті. Незважаючи на тисячоліття існування, її походження і до цього дня залишається загадкою. Невідома причина, що викликає цю хворобу, завжди робила недужих людей ізгоями не тільки в суспільстві, а і у власній родині. Давні візантійські хроніки розповідають про імператора Костянтина Великого, який заснував столицю Візантії – Константинопіль та затвердив християнство, як державну релігію. Імператор теж хворів проказою. За легендою, уві сні Костянтину явився св. Сильвестр та зцілив його, і, нібито, в подяку за оздоровлення імператор прийняв християнство.

В давні часи хворі лерпою мали пересуватися містами та селами тільки групами і сповіщати містян про себе звуками дзвіночків та криками «Я нечистий!». Частим явищем було, коли прокажених живими закопували в землю, спалювали на вогнищах, скидали в ущелини, топили в річках і озерах. Так, наприклад, в 1321 році в французькій провінції Лангедок протягом одного дня було спалено 600 чоловік, з яких тільки половина хворіла на проказу, а інші були під підозрою захворювання. Щоб захистити людські поселення від лерпи, ще в давнину створювали закриті колонії для прокажених, які діяли як карантинні табори. На

Вигнання прокаженого

початку XIII століття число таких лепрозоріїв в Європі було близько 19 тисяч, що свідчить про поширення цієї хвороби.

У середньовічній Європі досить часто спалахували великі епідемії, які залишили глибокий і непоправний слід в історії людства. Але важкістю перебігу та великою численністю жертв від інших хвороб відрізнялась чума, європейці її називали «чорною смертю».

Коли і звідки з'явилося це захворювання, дотепер невідомо. Однак Руфус з Ефеса, давньогрецький лікар, що жив в I столітті н. е., посилався на більш древніх лікарів, які жили на чотири століття раніше, описували епідемії чуми в Лівії, Сирії та Єгипті.

Збудники чуми, разом з пацюками, які жили в трюмах кораблів торговців крамом, були занесені з Азії в Мілан у 1348 році. А через кілька років майже вся Європа була охоплена епідемією. У деяких регіонах вимерло до 75 відсотків населення. За деякими оцінками фахівців, епідемія забрала життя 27 мільйонів людей. Джованні Боккаччо, автор відомого «Декамерона», написаного саме в той час, коли «Чорна смерть» перетворила Венецію і Геную в мертві міста, записав: *«Брат відрікається від брата, дядько від племінника, сестра від брата, дружина від чоловіка. Більш того, хоч це і здається неймовірним, батьки і матері відмовляються відвідувати своїх хворих дітей і ведуть себе так, як ніби вони чужі»*.

Карантинні будинки, о. Лазаретто

Ангел смерті, що стукає в двері під час чуми Антоніна. Гравюра Левассера з картини Жуля-Елі Делоне 1869

Тоді медицина так і не знайшла дієвих способів боротьби з хворобою, проте був зроблений важливий крок – стали більше користуватися системою карантину. Вона була успішно реалізована у Венеції. Кораблі, які прибували з охоплених чумою країн,

повинні були зупинитися на деякій відстані від берега, і, вставши на якір, перебувати там протягом 40 днів. Тільки після закінчення цього терміну, якщо чума не проявлялася, корабель міг підійти до берега і почати розвантажуватися. Пізніше на островах Лазоретто і Повеглія побудували спеціальні карантинні бараки. До речі, так з'явилося у нашому лексиконі слово «лазарет».

Чума в той час була хворобою невиліковною, але лікарі намагалися відвідати кожного хворого, для того, щоб поставити діагноз та ізолювати недужого. В ті далекі часи, з'явився так званий персонаж – «Чумний Доктор». Для захисту від зараження, італійські лікарі винайшли спеціальний костюм з маскою, подібною до пташиної голови з дзьобом. В неї набивалися лікарські трави та додавалися ефірні олії. В масці були окуляри для захисту слизової оболонки очей, рукавички і просочений воском довгий плащ, що повністю закривав тіло і захищав від укусу бліх, що переносили захворювання.

В руках у «чумних докторів» завжди була невелика паличка, якою можна було піднімати одяг у хворого, не торкаючись руками, та обстежити тіло пацієнта.

У 1771 році, під час російсько-турецької війни, в Москві лютувала епідемія чуми. Виникла вона в Туреччині і швидко потрапила в зону військових дій. Смертельна інфекція косила як російських, так і турецьких воїнів. В столицю на лікування звозили вояків, які отримали поранення на полях битв, разом з ними у місто прийшла страшна хвороба. Найбільшу лепту у ліквідацію епідемії вніс опальний тоді фаворит Катерини II граф Григорій Орлов. Він отримав на боротьбу з чумою від імператриці необмежені повноваження.

За його ініціативою в столиці почали діяти санітарні загони, які забезпечували евакуацію хворих і поховання померлих в спеціально відведених місцях, майно і будинки інфікованих спалювалися. Гвардійці Орлова припиняли мародерство та торгівлю збіжжям померлих, не дозволяли скупченню людей, осиротілих дітей направляли в спеціальні притулки. На околицях і за межею міста були засновані спеціальні карантинні лікарні. Лікарям поклали подвійну платню. Городянам, які

«Чумний Доктор»

добровільно зверталися за медичною допомогою, при виписці видавалася солідна грошова і речова допомога. А тим, хто приховував хворих, загрожувала вічна каторга. Закрилися всі фабрики, гостинні двори, торгові ряди. Смертельна недуга відступати не бажала, людей охопили відчай і безвихідь. В Москві розпочалась масова істерія, яка вилилася в низку трагічних кривавих подій, що отримали назву «Чумний бунт».

Це сталося після розповсюдження в столиці розповідей про нібито віщий сон, в якому Богородиця поскаржилася на те, що біля її образу не запалюються свічки і не служать молебні. Архієрей Амвросій, коли почалася епідемія, не бажаючи її поширення, велів прибрати особливо шановану віруючими ікону Богоматері. Він побоювався, що натовп народу біля ікони може сприяти подальшому поширенню епідемії, тому був категорично проти масових богослужінь. Розлючені бунтівники витягли його з церковного вівтаря, де архієпископ намагався сховатися, до смерті забивши кілками. Бунт покотився по Москві, виплеснувшись на вулиці.

Вбивство архієпископа Амвросія під час чумного бунту в Москві, гравюра Шарля Мішеля Жоффруа

Від подальших заворушень місто врятували війська Григорія Орлова. Граф, не бажаючи наражати своїх солдатів на небезпеку, безжально розстріляв з гармат заколотників. Кілька сотень людей загинули, 250 осіб було заарештовано, інші втекли, бунт був придушений. Навесні 1772 року смертельне захворювання зійшло нанівець, але воно забрало життя майже 57 тис. людей.

Арман Еммануель Софія-Септіманію де Віньєро дю Плессі, граф де Шинон, герцог де Рішельє в Росії відомий як Еммануїл Осипович де Рішельє. Він був правнуком знаменитого кардинала Франції, про якого писав Олександр Дюма. Де Рішельє став першим градоначальником Одеси, він зміг врятувати місто від вимирання та перетворити Одесу в «перлину у моря». В 1812 році в Одесі почалася страшна епідемія чуми: захворів кожен п'ятий городянин, а помер кожен восьмий. Де Рішельє розділив місто на 5 районів, і в кожному з них призначив інспектора і

доктора, загони озброєних козаків контролювали ізоляцію заражених районів. До середини осені ситуація погіршилася, тоді де Рішельє пішов на крайній захід – загальний карантин.

На 100 верст навколо міста встановили санітарний кордон. Продовольство привозили тільки по одній дорозі. Без спеціального дозволу жоден житель не мав права залишати своє житло. Двічі в день по домівках розносили продукти. Жорсткий карантин тривав 46 днів, за рік епідемія чуми все ж була зупинена.

Вводяться карантинні заходи не тільки за медичними показаннями, а й для того, щоб не допустити чимале інфікування людей на заражених територіях. У 1900 році уряду США довелося вводити карантин для китайських іммігрантів в Сан-Франциско. Заходи були прийняті після того, як в одному з номерів готелю був виявлений труп чоловіка з Китаю з усіма ознаками чуми. Китайський квартал спішно був оточений поліцією, а потім навіть огорожений колючим дротом. Люди намагалися втекти звідси, а це означало розповсюдити хворобу, настільки тут володарювала паніка.

Ціною багатьох життів людство навчилося лікувати чуму, але перемогти повністю не змогло. Навіть в 2000-х роках сталися випадки захворювання «чорною смертю». Чума не зникла. Вона просто зачаїлася.

Останнім часом нерідко згадується так звана «іспанка», яка виникла в квітні 1918 року у Франції та швидко розповсюдилася у всьому світі. Хворобу стали називати «іспанкою» тому, що Іспанія була першою з європейських країн, яка публічно оголосила про епідемію. Моровиця, що тривала 18 місяців, вбила по

всьому світу від 40 до 50 мільйонів чоловік, інфіковано було від 500 до 550 мільйонів, приблизно третина від тодішнього населення Землі.

Цій пандемії сприяла Перша світова війна. Смертність від недуги становила близько 10% від кількості тих, що захворіли. Лікарі припускають, що в перші місяці поширення

«іспанки», летальність становила 15-20%. Це була найбільша пандемія грипу в історії, як за кількістю тих, хто заразився, так і за кількістю смертей. Це від двох до чотирьох разів більше, ніж було вбито людей за всю Першу світову війну.

«Іспанський грип» прийшов на Україну в тому ж 1918 році, в Києві було інфіковано майже все населення. Незабаром вірус охопив Центральну Росію. Всього на території бувшої Російської імперії від «іспанки» загинуло близько 3 мільйонів чоловік.

Вакцину від «іспанки» так і не було розроблено. Засоби профілактики в боротьбі з «інфлюенцею» (так раніше називали грип) були ті ж, що і сьогодні від коронавірусу: карантин, захисні маски, заходи санітарії та гігієни.

В Парижі у 1851 році було проведено Першу міжнародну санітарну конференцію, на якій країни-учасниці прийняли рішення про створення першої міжнародної нерелігійної організації охорони здоров'я — Міжнародного бюро суспільної гігієни. А у 1892 році було підписано першу санітарну конвенцію, що регулювала правила морського карантину. І хоча ця конвенція була дуже обмеженою, бо торкалася тільки випадків захворювання на холеру та розповсюджувалася лише на кораблі, що прибували зі Сходу на Захід, вона становить інтерес саме як перший реальний наслідок міжнародного співробітництва в галузі гігієни та охорони здоров'я. Міжнародне бюро громадської гігієни, потім, з 1923 року, Організація охорони здоров'я Ліги націй проіснували до створення ВООЗ в 1948 році.

В наш час не потрібно доводити роль науковців в боротьбі з епідеміями. Хочеться в цьому плані згадати нашого краянину, академіка, президента Всеукраїнської академії наук **Данила Кириловича Заболотного**, одного з основоположників сучасної епідеміології. Учасник та керівник експедицій з вивчення чуми в Індії, Аравії, Монголії, Китаї. У 1910 році, саме під керівництвом Данила Заболотного, за три тижні вдалось погасити спалах чуми, а невдовзі зупинити поширення холери у Катеринославі, Херсоні та Києві. У 1918 році він очолював боротьбу з холерою в Петрограді. Науковець першим встановив роль

польових гризунів у поширенні збудників чуми та інших хвороб, описав форми захворювання, шляхи передачі бубонної й легеневої форм, розробляв протичумні вакцини й сироватки. Двічі він проводив на собі героїчні експерименти: робив щеплення збудниками чуми і холери, щоб перевірити механізм виникнення імунітету до цих хвороб у людини. Довів ефективність імунізації у боротьбі з холерою, можливість носіння її збудника здоровими людьми.

Навіть в далекі часи люди підозрювали інших людей в навмисній передачі і поширенні «морової зарази». У 1925 році в Женеві представниками сорока восьми держав було підписано «Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів».

Однак, перші лабораторії, призначені для підготовки бактеріологічної зброї, були створені за наказом імператора Хірохіто в 1935-1936 роках на території окупованої Маньчжурії. На чолі однієї з них стояв відомий японський бактеріолог генерал Ісії Сіро. Було створено «Загін 731», в якому культивували мікроби чуми, холери, сибірки, черевного тифу, конструювали різні пристосування для бактеріологічних диверсій – від автоматичних ручок і тростин до снарядів і авіаційних бомб. Тільки один з відділів міг зробити протягом місяця 300 кілограмів бактерій чуми, 900 кілограмів бактерій черевного тифу. У 1942 році були заражені тифом і випущені з таборів сотні китайських військовополонених. Ці події яскраво описані в дійсно приголомшливій книзі (яку, прочитавши, будеш пам'ятати все життя) «Кію куміцу» Юрія Королькова.

Якщо зона ураження хімічної зброї досягає 250, а ядерної – 300 кілометрів, то біологічна зброя здатна сіяти хвороби і смерть на території до 100 тисяч квадратних кілометрів. У цих умовах кордону між фронтом і тилом не існує, війна набуває тотального характеру.

І, наостанок, сучасна, майже детективна історія про те, наскільки підступна буває інфекційна хвороба і наскільки непередбачувані та страшні наслідки може дати захворювання всього *однієї* людини!

В грудні 1959-го в аеропорту Внуково (Москва) приземлився літак з Індії, одним із пасажирів якого був художник Олексій Кокорекін. Саме він привіз у багатомільйонну столицю Радянського Союзу страшний вірус чорної віспи.

Олексій повернувся на день раніше ніж мав, і, скориставшись цим, попрямував після прильоту не додому, а до коханки. В нього був кашель, але на легку застуду він не звернув уваги. Наступного ранку, наче й не було нічого, Кокорекін поїхав до родини, близьким та друзям він привіз закордонні подарунки. Тим часом, його стан дедалі погіршувався: температура піднялася, кашель посилювався. Олексія терміново госпіталізували в інфекційне відділення, але, незважаючи на зусилля лікарів, на ранок хворий помер. На розтині тіла випадково опинився досвідчений вірусолог академік Морозов, який відразу озвучив страшний вирок: смерть в результаті зараження чорною віспою. На той час про існування страшної хвороби в країні майже забули. Згодом з'ясувалося, що допитливість і професійний інтерес привели Олексія Кокорекіна на ритуал спалення померлого від віспи місцевого брахмана, а художник замальовував цей обряд. Через два дні виявилось, що вірус був діагностований у співробітниці лікарні, яка приймала художника, у лікаря, який оглядав його, і навіть у підлітка, який знаходився в тій же лікарні.

Через тиждень підозрілі симптоми з'явилися ще у кількох пацієнтів лікарні. Невідкладно у М. С. Хрущова збирається нарада на найвищому рівні, на якій був прийнятий комплекс термінових заходів, щоб не допустити епідемії віспи в країні. З'ясовується, що приятелька, яка відвідувала хворого, була педагогом в інституті. Там вона приймала іспити у численній групі студентів. На карантин відправили відразу сотні людей. Подарунки, привезені з Індії для дружини і коханки художника, через комісійні магазини розійшлися по місту. Вже через добу всі відвідувачі магазинів були встановлені та поміщені в лікарню на карантин, а речі з індійських крамниць спалені. Центральна Боткінська лікарня виявляється у стані облоги. Тисячі хворих і обслуговуючий персонал не можуть її покинути. Над Європою встигли розвернути літак, яким з Москви до Парижа вирушив один з пасажирів кокорекінського рейсу - громадянин Америки. Не розуміючи ситуації, добропорядний американець вирішив, що його зараз заарештують невідомо за що та відправлять до Сибіру. В інфекційних лікарнях через тиждень вже знаходилося близько 10 тисяч осіб... А все починалось всього лише з **одного** пасажирів авіарейсу Делі-Москва. За півтора тижні були щеплені понад 9 мільйонів жителів Москви. В

результаті віспою заразилося 46 осіб, троє з яких померли. Спалах інфекції був зупинений менш ніж за 3 тижні.

На основі цих подій Олександр Мильчаков написав повість «В місто прийшла біда», яка послужила сценарієм до однойменного фільму режисера Марка Орлова.

У стародавніх греків існувала легенда про скриньку Пандори — вмістилище незліченних бід, хвороб та лиха. Коли богиня хотіла покарати людей, вона відкривала його і випускала хвороби на волю, а потім знову ховала їх всередину і замикала на ключ. Мабуть, Пандора знову відкрила свою скриньку.

Використані джерела

- «Генерал-чума» і його команда: Що відомо про японський загін № 731 та його злочини [Електронний ресурс] // 112.ua : вебсайт. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/svit/heneral-chuma-i-ioho-komanda-shcho-vidomo-pro-iaponskyi-zahin--731-ta-ioho-zlochyny-442046.html>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.04.2020.
- Горелова, Л. Е. Лепру лечили смертью (из истории борьбы с проказой) [Электронный ресурс] / Л. Е. Горелова // Русский медицинский журнал: вебсайт. – Режим доступа: https://www.rmj.ru/articles/istoriya_meditiny/Lepru_lechili_smertyyu_iz_istorii_boryby_s_prokazoju/, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 13.04.2020.
- Гунько, О. Данило Заболотний. Від віршів до щеплень [Електронний ресурс] / О. Гунько // Тиждень.ua : вебсайт. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/History/208454>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 21.04.2020.
- Жизневский, Р. Санитарное состояние городов средневековой Европы. Борьба с эпидемиями [Электронный ресурс] / Р. Жизневский // Научное сообщество студентов: междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. XXXVII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 2(37). – Режим доступа: <https://sibac.info/studconf/science/xxxvii/96440>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 13.04.2020.

- Из-за чего в Москве в 1959 году случилась вспышка чёрной оспы, и как её сумели победить [Электронный ресурс] // Культурология. РФ : вебсайт. – Режим доступа: <https://kulturologia.ru/blogs/250320/45894/>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 24.04.2020.
- Как герцог де Ришелье поборол эпидемию чумы, или Почему в Одессе стоит памятник Дюку [Электронный ресурс] // Культурология. РФ : вебсайт. – Режим доступа: <https://kulturologia.ru/blogs/020816/30718/>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 24.04.2020.
- Как москвичи подняли «Чумной бунт» в 1771 году и за что убили архиепископа Амвросия [Электронный ресурс] // Культурология. РФ : вебсайт. – Режим доступа: <https://kulturologia.ru/blogs/170320/45807/>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 24.04.2020.
- Приборкувач епідемії [Електронний ресурс] // Національна академія наук України: вебсайт. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6093>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.03.2020.
- С какими напастями пришлось столкнуться человечеству задолго пандемии XXI века [Электронный ресурс] // Культурология. РФ: вебсайт. – Режим доступа: <https://kulturologia.ru/blogs/120420/45975/>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 20.04.2020.
- Старинная литография: маскарадный костюм Доктора Чум [Электронный ресурс] // Маленькие истории частное собрание фактов и артефактов: вебсайт. – Режим доступа: <https://little-histories.org/2017/10/24/старинная-литография-маскарадный-ко/>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 23.0.2020.
- Таємниця японського «Загону 731» [Електронний ресурс] // WAS: вебсайт. – Режим доступу: <https://was.media/uk/microformats/tajemnyca-japonskoho-zahonu-731/>, вільний. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.04.2020.
- Токаревич, К. Н. Ключ от ящика Пандоры [Электронный ресурс] / К. Н. Токаревич // Plam.Ru онлайн библиотека: вебсайт. – Режим доступа: http://www.plam.ru/medic/po_sledam_minuvshih_yepidemii/p11.php, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 22.04.2020.

- Токаревич, К. Н., Грекова Т. И. По следам минувших эпидемий. Иллюстрации [Электронный ресурс] / К. Н. Токаревич, Т. И. Грекова // Plam.Ru : онлайн библиотека. – Режим доступа: http://www.plam.ru/medic/po_sledam_minuvshih_yepidemii/p12.php, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 10.04.2020.
- Тюлькина, Е. Проказа телесная и душевная [Электронный ресурс] / Е. Тюлькина // Милосердие.RU: вебсайт. – Режим доступа: <https://www.miloserdie.ru/article/prokaza-telesnaya-i-dushevnyaya/>, свободный. – Назв. с экрана. – Дата просмотра: 15.04.2020.

Дякуємо за увагу!

Матеріал зібрала та впорядкувала Бондар О. І., бібліотекар І кат.

**Науково-технічна бібліотека
Вінницького національного технічного університету
library@vntu.edu.ua**

2020 рік